Тијана Зебић*, Београд
Tijana Zebić, Beograd

ПРИВАТНА ПОБОЖНОСТ И ВИЗУЕЛНА КУЛТУРА: ДАРОВИ ЖИВКА СВИЊАРА САБОРНОЈ ЦРКВИ У ПИРОТУ

PRIVATE PIETY AND VISUAL CULTURE: BESTOWMENTS OF ZIVKO SVINJAR TO THE CONGREGATION CHURCH IN PIROT

Сажетак: У Саборној цркви у Тијабари чувају се икона Богородице са Христом и седам светитеља и чирак које је поручио Живко Антин Свињар - угледни грађанин Пирота који је живео у XIX веку и активно учествовао у подизању и опремању Саборне цркве. Бавио се трговином свиња, држао је механу и био је члан Црквеног Синода у Пироту. Аутор ове иконе је потписани зограф Никола Јованов Образописов из Самокова који је аутор монументалног трозонског иконостаса са преко 80 представа у истој цркви. Фокус рада је усмерен на представљање до сада непубликованих дарова који представљају парадигму активног учешћа појединих чланова локалне заједнице у креирању визуелне културе XIX века.

Abstract: In the Congregation Church in Tijabara there is the icon of the Mother of God with Christ and seven saints and a candlestick which was ordered by Zivko Antin Svinjar who was a renowned citizen of Pirot living in the XIX century and actively participating in the building and furnishing the Congregation Church. He was trading with pigs, running a tavern and was a member of the Church Synod in Pirot. The author of this icon is a signed icon painter Nikola Jovanov Obrazopisov from Samokov who is the author of monumental three-zone iconostasis with over 80 presentations in the same church. The focus of work is directed towards the presentation of bestowments which have not been published so far and represent the paradigm of active participation of some members of local community in the creation of visual culture of the XIX century.

* zebictijana@gmail.com

Кључне речи: *Саборна црква, Тијабара, Живко Антин Свињар, приватна побожност, XIX век*

Keywords: *Congregation Church, Tijabara, Zivko Antin Svinjar, private piety, XIX century*

Живко Антин је био изузетно угледан грађанин Пирота и цењен трговац и кафеџија (Јовановић, 1994, стр. 72). Био је познат као велики дародавац, помагао је сиротињу и решавао је спорове и несугласице међу својим сународницима. Овај Пироћанац се обогатио трговином свиња па је због тога и добио надимак Свињар. Живео је у Тијабари где су му се налазили дућани, куће и крчма позната као Свињарева мејана. Према предању, Живко је одржавао везе са хајдуцима са падина Старе планине све до ослобођења од Турака, а главни штаб хајдучке организације се налазио у подруму његове кафане (Јовановић, 1994, стр. 72; Ранчић, 1936, стр. 71). На мапи Пирота из 1888. године једна од махала је забележена као махала Живка Свињара. Након ослобођења Пирота и проглашења Кнежевине Србије за Краљевину, Живко своју нову кафану коју држи заједно са Петром Пејчићем назива Код српске круне (Савић, 2009). У његовом поседу је било четири дућана и огромно имање које се налазило у градашничком, прчевачком и берилочачком атару, као и неколико ливада испод Сарлаха. Имао је три ћерке: Јевду, Красу и Тану и све су биле удате за трговце.¹

Град Пирот је подељен реком Нишавом на старији део града под називом Пазар и новији део града под називом Тијабара. Новој део града постоји од XVIII века, био је насељен хришћанима и сиромашнији у односу на Пазар. Захваљујући развоју трговине и заната Тијабара привредно и популацијски јача средином XIX века (Ћирић, 1965, стр. 35, 40). Саборна црква у Тијабари посвећена је Успењу Богородице и подигнута је 1870. године за потребе великог броја хришћана који су овде живели (Лилић, 2008, стр. 23). Храм је подигнут уз допуштење султана залагањем мештана и удружених еснафа који су приложили и средства за изградњу и опремање цркве. Танзиматске реформе тридесетих година XIX

¹ Јевда је била удата за Ставру Антића, Тана за Петра Ћирића и Краса за Николу Ћирића (Николић, 1982а, стр. 326-330). На азбучном списку гласача општине пиротске који плаћају порез наведени су Ставра Антић, Петар Ћирић и Никола Ћирић као трговци (Николић, 1982б, стр. 185-187)

века омогућиле су услове за верску обнову и богату продукцију визуелне културе која је изражавала верску и националну припадност (Makuljević, 2003, стр. 385-405). Заједнице су кроз визуелну културу креирале сопствени идентитет који се развијао у оквирима османско-балканског културног модела, а захваљујући развијеном патронажном механизму у ери Танзимата дошло је до интензивног развоја градитељске праксе и украшавања православних храмова у оквирима Васељенске патријаршије (Женарју, 2013, стр. 520).

У Тефтеру Нишавске митрополије који је вођен од 1834. године када је подигнута Пазарска црква до појаве Бугарске егзархије 1872. је прецизно забележено са којом свотом новца су одређени еснафи помогли грађење Саборне цркве. Међу наведеним су и терзијски еснаф који поклања 6.000,00 гроша и престону икону Сабор Светих Апостола и ћурчијски еснаф који прилаже 4.342,30 гроша и престону икону Вазнесења Светог Илије (Николић, 1976, стр. 87, 89; Зебић, 2018). Еснафи који дају прилог за подизање цркве 1869. године су и ткачки еснаф 3000 гроша, бојацијски еснаф 2000 гроша, грнчарски еснаф 2000 гроша, мутавцијски еснаф 1500 гроша, абацијски еснаф 1000 гроша, самарцијски еснаф 1000 гроша и кацарски еснаф 500 гроша. Сума коју су приложили сви еснафи представља четвртину укупне суме која је утрошена за подизање цркве (Николић, 1976, стр. 87-89). Осим еснафа новац су приложили и грађани Пирота и околине, а новац је у граду прикупљао Живко Антин Свињар у износу од 36.462, 20 гроша, док је из околних села новац прикупио Панајот Граматик у износу од 6.156 гроша (Николић, 1976, стр. 101, 146). У Тефтеру се на још неколико места помиње да је Живко Антин приложио извесну прикупљену своту новца.² Живко Антин звани Свињар је био члан Црквеног Синода у Пироту и његово име се може наћи на спомен плочи Тијабарске цркве где је наведен као настојатељ. Натпис на плочи (слика 1) која се налази изнад западног портала Саборне цркве гласи:

² 1869. године за варошку цркву 50.000 гроша, за нову цркву 1870. године 75.741,20 гроша, за дунђере 1871. године 6.850 гроша, за нову цркву 1871. године 39.804,20 гроша и за нову цркву 1872. године 110.464,30 гроша (Николић, 1976, стр. 55, 79, 98, 101, 103).

ВОСЛАВЪ СЪТЪА ІЕДИНОСЪЩЫА НЖИВО
 ТОРАЩНА ННЕРАЗДѢЛИМАН ТРОНЦЪН ОЦА НСННА
 НСТАГО ДЪХА ВОСЛАВНОЕГО ЦАРСТВОВАН ІЕ НА Н,
 Ц : В СЪАТАН АБДЪЛЪ АЗНЗЪ. СОЗНДАСА СЪН
 СВАТЫН БОЖЕСТВЕНЪН ХРАМЪ ХСПЕННІЕ ПРСТІА
 ВЛАДНІЦЫН НАШІА БОГОРОДЫЦН ІПРНСН
 ДВЫ МАРІН ПОЖЕРТКОВАНН ІМЪ НЖДНВЛЕНІМЪ БЛАГО
 ЧЕСТНВНІХЪ НПРАВКОСЛОВНІХЪ ХРНСТІАНЪ ЖНВЪЩІ ГРАДА
 СЕГО ІОКОЛНОСТН СЕА ПРН НАСТОАТЕСТ ЋЖЕ Г: ЖНВКО
 АНТИНЪ. ВЛѢТО ЪСОТВОРЕННІЕ МІРА ЗТОН; ЪРОЖДЕСЕ
 АЖЕ,ХРНСТОВА1870 :ЛЕТО МЕСЕЦЪ ДЕКЕМВѢА18...

У српској средини институција ктиторства и приложништва позната још од средњег века,³ а током времена се преображавала у складу са друштвено-политичким и културно-историјским променама. У том смислу новонастале друштвено-економске прилике које су довеле до обнове духовног и верског живота током XIX века омогућиле су развој индивидуалног приложништва. Имућни појединци у првом реду трговци и занатлије као и представници локалних власти, сопственим средствима обнављају старе и подижу нове парохијске цркве и на тај начин подстичу колективно задужбинарство на нивоу локалних верских заједница, најчешће руководећи радовима на обнови сакралних објеката (Лазић, 2006, стр. 614). Мотиви приложничког чина могу се свести на две основне групе, а то су верске и друштвене (Веселиновић, 1963, стр. 278). Прву групу чини брига за спасење душе где су присутни есхатолошки и сотиолошки мотиви док је други мотив заснован на тежњи појединца да се истакне у друштву меморисањем у колективној свести средине. Оба мотива код појединца коегзистирају и не могу се одвојити један од другог будући да је побожност свакако примарни мотив дародавца док се уздизањем на друштвеној лествици умножавају и нерелигиозни мотиви (Лазић, 2006, стр. 633). Приложнички чин као одраз личне побожности појединца могао се манифестовати и кроз скромније дарове на којима дародавац није

³ Више о систему ктиторства видети у: Марковић, 1925, стр. 100-124; Милошевић, 2005; Поповић, 1987, стр. 243-248; Веселиновић, 1963, стр. 278-283.

трајно бележио своје име и тиме није остајао меморисан у својој средини. Исписивањем приложничких записа развијала се свест дародаваца о њиховој улози у верској заједници па је из сфере приватне побожности даривање постало јавни чин. Патронажни механизам представља сложен систем на који су утицали и верски и друштвени чиниоци попут Живка који је као угледан члан црквене општине прикупљао новац за подизање Саборног храма, а уједно и сам био приложник.

Иконостас Саборне цркве⁴ у Пироту је осликао зограф Никола Јованов Образописов који је рођен у Самокову 7. августа 1829. године, а умро 1915. године (Добрева, 2006, стр. 53; Петева-Филова, 1994, стр. 12). Наиме, овај мајстор је са својом породицом живео у Пироту, од 1871. до 1874. године, о чему сведоче и његове личне белешке⁵ у којима су побројани важни догађаји из његовог живота (Образописов, 1871–1893; Василиев, 1965, стр. 451). Током наведених година он је радио иконе за Саборну цркву као и иконе за цркве у околини Пирота, нпр. у селима Росомач, Гостуша, Сенокос, Панагориште, Браковци⁶.

У другој зони иконостаса Саборне цркве постоји 48 икона у два реда које се приписују зографу Николи Образописову будући да се у његовој евиденцији на трећој страни помиње поруџбина из марта 1872. године од стране Живка Антин Свињара за 48 икона апостола и празника које наплаћује по 120 гроша. Бележи да је укупна сума која му је плаћена 5.640 гроша (Образописов, 1871–1893, стр. 3). И на другим страницама тефтера Николе Образописова може се наћи име Живка Антиног и када су питању преговори за израду икона у оближњим селима (Образописов, 1871–1893, стр. 8-9). Овај податак говори у прилог томе у којој је мери истакнути појединац учествовао у креирању визуелне културе.

Пироћанац Живко Антин Свињар је активно учествовао у подизању Саборног храма док је и сам у више наврата даривао новац Пазарској цркви (Николић 1976, стр. 25, 37, 140). Саборној цркви

⁴ Више о иконостасу Саборне цркве видети у: Зебић, 2018.

⁵ Тефтер је дигитализован (Образописов, 1871–1893).

⁶ Вероватно је реч о селу Браћевци које је удаљено неколико километара од Росомача и Сенокоса где је Образописов такође радио иконе. У прошлости се назив Браћеваца нешто другачије изговарао, односно писао – Брајћовци, тј. Брајковци.

је поклонио чирак⁷ који се налазио у долеји јужно од Царских двери на каменом постољу (слика 2). Чирак је био причвршћен за подлогу и имао је троугаону основу са три ногара у виду стилизованих лавова. Углови су украшени облицима налик на шкољке, а на страницама основе је са три стране по један. Стуб је прстенаст и једноставно профилисан, а простор кружне основе у коме се пале свеће је декорисан благо урезаним крстовима. Чирак је начињен од месинга и висок је око 1,5 m. На њему је натпис:

МАСТОРА
 ЇОВАНЧО НІКОЛІНЪ САМОКОВЪ
 ПІРОТЪ 1871
 ПРІЛОЖІ ЖІВКО АНЪТІНЪ СВИНАРЪ
 ПЛАТІЛЪ ПОКЛОНІЛЪ (слика 3)

Идентичан чирак је поклонио и Коца Стефановић 1871. године и он је стајао северно од Царских двери (слика 4). На овом чираку је натпис:

ПІРОТЪ 1871
 КОЦА СТЕФАНОВЪ БОЛЦН
 ІПЕТЪРЪ НІКОЛІНЪ ВЛАДІКІНЪ
 ПЛАТІХА ІПОКЛОНІХА АВЪГЪСТЪ

Натписи су исписани на страни која је била видљива када се стане између два чирака наспрам Царских двери у простору наоса на највидљивијем месту.

Поред чирака у Саборној цркви се чува појединачна икона коју је по Живковој наруџбини израдио Никола Образописов 1873. године (слика 5). Фокус овог рада усмерен је и на анализу иконографије и функције иконе Богородице са малим Христом и светитељима. Иако је зограф Никола Образописов прецизно водио евиденцију о својим пословима, у његовом тефтеру се не налази податак да је за Живка Антиног израдио кућну икону. Претпоставка је да би управо тако и била насловљена та поруџбина будући да је Образопи-

⁷ Пре обнове Саборне цркве 2013. године чираци су били у наосу, у долеји у близини иконостаса испред Царских двери. Данас нису у Саборној цркви, а не чувају се ни у помоћним просторијама.

сов 1873. године урадио кућну икону Архангела Михаила за Коцу Стефановића (Образописов, 1871–1893, стр. 10). Живко Антин се у тефтеру Образописава помиње неколико пута, али не и у вези са овим послом, тако да је могуће да је то била нека врста поклона од стране зографа будући да су преговори око осликавања икона у неколико места у Пиротском крају ишли преко Живка Антинога. С друге стране, избор светитеља које садржи икона говори да је и сам Живко засигурно учествовао у креирању програма, па је стога вероватније да је израда ове иконе била део њиховог усменог договора. Није познато када је икона поклоњена цркви и да ли је то учинио сам Живко. Судећи по натпису, може се претпоставити и да је икона била осмишљена као трајна меморија на Живка Свињара која би могла да се нађе и у јавном простору, али иницијално је наменски начињена за приватне потребе наручиоца.

Икона Богородице са Христом и светитељима данас стоји на северном зиду наоса Саборне цркве у посебно резбареном раму покривена стаклом. Након рестаурације која је вршена у оквиру Саборне цркве 2013. године рам је осим правоугаоног резбареног дела који прати облик иконе и четири лајсне са четири стране које уоквирују резбу добио додаток на врху у виду пехара из ког излазе флорални и вегетабилни мотиви. Пехар је крунисан голубом, а конструкција је обојена златном бојом. Горњи део конструкције делује оригинално и са урамљеном иконом чини целину. Квалитет резбе упућује да је дело истог мајстора који је радио и резбарене површине које уоквирују икону и да је конструкција у оригиналу била сачињена од два наведена сегмента. Овај масиван рам својим резбареним делом који је најближи икони подсећа на форму кућног иконостаса који су распрострањени у пиротском крају током XIX века. Кућни иконостаси су служили за чување кућне иконе и данас је у Музеју Понишавља сачуван највећи број веома специфичних конструкција које имају дрворезбарен оквир, а изнад резбарену лунету са распећем Христовим попут црквених иконостаса и на самом врху голуба Светог Духа који држи ланац са кандилом (Велкова, 2014, стр. 53-64). Задња страна је у виду зарубљене пирамиде, јер је овај тип кућног иконостаса стајао у угловима соба усмерен ка истоку. Овакви иконостаси имали су одређену дубину, па су у њихову унутрашњост биле смештане иконе, а могли су имати и фи-

очицу на средини рама у доњем делу у којој су чувани утилитарни предмети који су се користили током молитве. Када се резбарени мотиви рама упореде са неким од кућних иконостаса из збирке музеја, могу се уочити одређене сличности. Наиме, оквир је украшен флоралним и вегетабилним мотивима, а сви кућни иконостаси из збирке музеја овог типа на врху резбареног рама имају представу серафима. У случају иконе Живка Свињара, у врху резбареног рама је картуш са насликаним серафимом који је данас премазан златном бојом, али се на фотографији из 2012. године (слика 6) може уочити. Око картуша су два пехара са ружама са обе стране, као и две птице у угловима. Птице стоје на медаљонима у којима су такође насликани серафими, а исти такви медаљони се налазе и у доњим угловима резбареног рама. Осим најраспрострањенијих кућних иконостаса који су били направљени тако да стоје у углу просторије између два зида постојали су и они који су израђени у облику масивног рама у који је смештена икона и који је застакљен са предње стране и не може се отворати (Велкова, 2014, стр. 31). Таквом типу кућног иконостаса одговара икона Живка Свињара.

У горњем сегменту иконе је допојасно представљена Богородица мѣ. бжѣ. цнлостнѣа: спас: помаз: са малим Христом с њим у наручју на браонкастој подлози. Приказана је у типу Милостиве као царица (Тимотијевић, 1996а, стр. 345) са златном круном отвореног типа. Левом руком придржава малог Христа док јој је десна рука подигнута и указује на њега. Гест њене десне руке указује да она води ка спасењу, ка Спаситељу људског рода (Јовановић, 2005, стр. 87-89). Заштитничка и посредничка моћ Богородице истакнута је и у теолошкој литератури XIX века, а њено царско достојанство означено круном коју носи на глави проистиче из чињенице да је она мајка Царева – Христова (Макуљевић, 2008, стр. 57). Представа Богородице са круном следи барокна иконографска решења прихваћена посредством графичких листова у зографском сликарству XIX века (Давидов, 2004, стр. 145). Богородица је обучена у плаву хаљину која је прекривена црвенкастим мафорионом чија је постава тамнозелена. Коса јој је покривена мафорионом који је као и њена хаљина обрубљен златном траком на коју је аплицирано драго камење. Исус Христос је представљен као дечак кратке кудраве браон косе одевен у зеленкасти хитон са златним оковратником и

свезан појасом у нијанси златне боје. Огрнут је црвенкастим химатионом. На глави има круну отвореног типа, десном руком благосиља док левом придржава скиптар и небески шар са звездицама који указује на њега као владара васељене (Тимотијевић, 1996б, стр. 108). Млади Христос је представљен босоног. Богородица и Исус Христос око глава имају карактеристичне зракасте нимбове изведене златном бојом који се јављају у опусу зографа Николе Јованова Образописава (Зебић, 2018). Из фигура исијава светлост која је изведена у виду танких линија златне боје.

Испод централне представе у другој зони је са десне стране приказан Свети Зиновије *свѣтъ зинѡвѣ (живко.)* (слика 7), док је као његов пандан са леве стране представљен Свети Атанасије *ст атанаси.* У доњем делу иконе, у трећој зони, је представљено пет светитеља који су одељени архитектонским елементом у колонади тако што је сваки уоквирен луком и стубовима. Представљени светитељи с лева на десно су: Света Катарина *с велѣѡ ѡкатерина,* Свети Димитрије *с велѣѡѣ димитри,* Свети Стилијан *свѣтъ стилиѡн,* Свети Антоније *свѣтъ антонин* и Свети архангел Михаил *ст архимѣхан.* У доњем десном углу је потпис зографа са годином *писалъ никола ѡванѡв ѡ сѡмоковѣ 1873.* Испод Богородице са Христом, а изнад представе Светог Стилијана је натпис: *надѣѣжитѣ живко антинѣ свинарѣ. ... 3* (слика 8). Сви светитељи у другој и трећој зони имају нимбове обојене златном бојом. Светитељи у другој зони насликани су на жутој позадини као и централни светитељ треће зоне. Преостала четири светитеља под колонадом насликани су симетрично на розикастој и зеленкастој подлози.

Свети мученик Зиновије је представљен допојасно у зеленом хитону и црвеном химатиону са крстом у десној руци. Приказан је као млађи човек кратке барон браде и зачешљане браон косе (Василиев, 1976, стр. 73). Свети Зиновије се прославља 30.10. и био је епископ егејски, чудотворац и исцелитељ који је својим додиром лечио болеснике, а тај дар је од Бога добио након што је своје имање поклонио сиротињи (Поповић, 1977, стр. 687). Поред натписа *Ст Мч Зиновиј* у загради стоји Живко. Будући да је име наручиоца ове иконе Живко може се претпоставити да је овај мученик изабран управо због својих исцелитељских моћи које се могу довести у везу са значењем имена Живко који има корен жив и упућује на

епитет *жив и здрав*. Постоји могућност да је Живко Антин славио Светог Зиновија као свој имендан 30. октобра и да је према њему гајио лични пијетет. Свети Зиновије се представља и заједно са својој сестром Зиновијом чије се страдање обележава истог дана премда су заједно настрадали мученичком смрћу, што на овој икони није случај већ је Зиновије представљен сам одевен у хитон и химатион без архијерејског орната. Наспрам мученика Зиновија стоји Свети Атанасије, приказан у архијерејској одежди са митром и седом брадом средње дужине. Око врата има крст, десном руком благосиља док у левој држи Јеванђеље. У доњој зони иконе, под колонадом с лева на десно прва је представљена Света великомученица Катарина. Света Катарина је приказана као царица са круном отвореног типа на глави у богато орнаментисаној зеленкастој хаљини огрнута црвеним огртачем који је шналом причвршћен на њеном десном рамену (Василиев, 1976, стр.76). Коврцава коса јој је склоњена са лица и пада јој низ рамена. У левој руци држи крст и палмову гранчицу. Поред ње је приказан Свети великомученик Димитрије представљен је млад голобрад као ратник са штитом и копљем у левој и крстом у десној руци (Василиев, 1976, стр.72). Након њега је представљен Свети Стилијан који је гологлави старац седе дуге браде у монашкој одори. Овај светитељ помаже родитељима који не могу да имају децу и заштитник је деце, па се из тог разлога приказује са дететом у наручју (Василиев, 1976, стр.78). У одежди великосхимника са крстом у десној руци представљена је фигура Светог Антонија Великог која је следећа у низу (Василиев, 1976, стр.77). Последња фигура је представа Светог архангела Михаила који је приказан као архистратиг који у десној руци држи мач, а у левој сферу са христомограмом. За иконографију представљених светитеља коришћена су решења уобичајена у нововековној пракси зографског сликарства (Макуљевић, 2003, стр. 385-405).

Живко Антин је умро 17. децембра 1887. године у Пироту (Николић, 1982а, стр. 326). Неколико дана пре смрти оставио је тестамент који је саставио секретар суда у кући Живка Антиног позван од стране болујућег Живка, 13. децембра 1887. године. У тестаменту веома прецизно наводи на који начин равноправно дели своју заоставштину наследницима. У документу се наводи осамнаест непокретности у вредности од укупно 352.500,00 гроша чаршијског

и покретности и уложен капитал у износу од укупно 110.000,00 гроша чаршијског (Николић, 1982а, стр. 326-327). Између осталог, у тестаменту је наведено да његове ћерке имају обавезу да након његове смрти предају 4.000,00 динара Одбору пиротске општине да оснују *Фонд и задужбину Живка Свињара* из кога ће се издржавати сиромашни ђаци мушке пиротске основне школе. Из тог разлога се Живко Антин Свињар, као дародавац, помиње и на спомен-плочи узиданој у фасаду основне школе у Пазару (слика 9). Натпис на плочи је следећи:

Благодарна општина града Пирота својим добротворима
Живку Антићу – Свињару
Коци Стефановићу
Петру Мишићу – Штрбовцу
Суси Неше Ристића,
Филипу ла Ренотијеру од Ферари
Гастону Шаронг-у
Анђелко Стојановић

Већ поменути Коца Стефановић се у свом тестаменту, сачињеном 21. јула 1889. године, надовезао на Фонд Живка Антића Свињара затраживши да се након његове смрти фонд преименује и у назив дода *Фонд Коце Стевановића, трговца за сироту децу*. Коца Стефановић је Фонду завештао 1.200 динара (Николић, 1982а, стр. 371).

Осим ћеркама, део своје имовине Живко Антин оставља и свом сестрићу Светозару Ђорђевићу, дуванцији. Њему припада један дућан у Тијабари и 10.000,00 гроша чаршијских од вересије и примања по облигацијама и тефтеру, као и 2.000,00 гроша чаршијских за издржавање усвојеног детета Цеке које је малолетно и учи шустерски занат уз услов да му се капитал преда када буде пунолетан или пре тога уколико постане мајстор и газда (Николић, 1982а, стр. 328).

У свом тестаменту Живко Антин Свињар веома детаљним набрајањем описује своју имовину и у делу о покретним добрима наводи: „Имам од покретног имања разне ствари, кућне, собне и кућни намештај, посуђе и друге ситнице у вредности 10.000,00 гроша чаршијских“ (Николић 1982а, стр. 327). У овом делу су по-

мену те кућне ствари, али дословно не стоји кућна икона која би за побожног човека на самрти представљала важан предмет који треба уврстити у инвентар. Чињеница да икону не помиње може навести на размишљање да је већ у том тренутку била поклоњена Саборној цркви.

Када се анализира изглед рама и у обзир узме избор светитеља и њихова иконографија, може се претпоставити да је икона Живка Антиног Свињара од саме замисли била намењена првенствено за молитву наручиоца у његовом приватном простору, али чињеница да на икони постоји име наручиоца говори да је могла бити употребљена и у јавном простору и намењена већем броју посматрача. Наиме, постоје одређени сегменти који би ишли у прилог тумачењу функције ове иконе као кућног иконостаса. Сadržај и избор представљених светитеља говори у прилог томе да је она стајала у кући Живка Свињара и да је њена функција била за интимну молитву наручиоца у његовом приватном простору. С друге стране, будући да је име наручиоца забележено, указује на трајну меморију намењену средини у којој је настала. Претпоставка је да се наручилац иконе не би потписао као такав да је икона била намењена њему самом. На икони је он потписан као наручилац надлџникѣ живко антинѣ свињарѣ у централном делу иконе. Приложничка пракса током XIX века на Балкану на примеру сачуваних икона махом приказује натписе попут оног на престоној икони иконостаса Саборне цркве у Пироту, Сабора Светих Апостола: *приложн хѣдожничѣството кроаѣко (еснафо терзиски) за дѣшевко спасеніе и вѣчно воспоминаніе Писаѣ Николаи Јовановѣ Образописецѣ въ Пиротѣ 1871* (Зебић, 2018), са обавезним елементима попут – *приложи*, затим прецизно наведено ко прилаже и на крају због чега – *за здравље, за покој душе, за вечни помен...* На овој икони такав натпис не постоји што даље имплицира да је можда ова икона била наручена од стране Живка, како је дословно и написано, али да је није наменио себи. На примеру чирака, који је Живко поклонио Саборној цркви, јасно је насловљено да је *приложио Живко Антин Свињар, платио и поклонио*. У прилог томе да је икона могла бити намењена и његовим ћеркама говори и избор представљених светитеља који произилази из интимних разлога наручиоца. На првом месту је централна представа Богородице са малим Христом, као посреднице и заштитни-

Слика 1 Плоча изнад западног портала Саборне цркве
Picture 1 Plate above the western portal of Congregation Church

Слика 2 Чирак Живка Свињара
Picture 2 Candlestick of Zivko Svinjar

Слика 3 Чирак Живка Свињара – детаљ
Picture 3 Candlestick of Zivko Svinjar - detail

Слика 4 Чирак Коце Стефановића – детаљ
Picture 4 Candlestick of Koca Stefanovic - detail

Слика 5 Икона Богородице са малим Христом и седам светитеља
Picture 5 Icon of Mother of God with Christ and seven saints

Слика 6 Икона Богородице са малим Христом и седам светитеља –
фотографија из 2012. године
Picture 6 Icon of Mother of God with small Christ and seven saints – a photograph
from 2012.

Слика 7 Свети Зиновіје
Picture 7 Saint Zinovije

Слика 8 Име Живка Антиног на икони
Picture 8 Name of Zivko Antin on the icon

Слика 9 Плоча на школи у Пазару

Picture 9 Plate on the school in Pazar

це, затим Света Великомученица Катарина и Свети Стилијан као заштитник деце. Наведени светитељи се могу довести у везу са заштитом деце и жена, јер Живко није имао мушке наследнике лозе већ три женска детета док њихово потомство није познато. Избор два света ратника може се посматрати у ширем контексту као персонификација заштитника док се Свети Антоније Велики и Свети Атанасије Александријски могу довести у везу будући да су били савременици и да је Свети Атанасије писао житије о свом учитељу Светом Антонију. У народу је постојало веровање да су Свети Антоније и Свети Атанасије који се прослављају 17. и 18. јануара чумни свеци и да ко ради на ове дане и не прославља ове свеце, тај добије кугу (Обичаји народа српскога, 1907, стр. 256). Будући да је Пирот 40-их година XIX века био тешко погођен епидемијом куге, како материјално тако и морално, и да су се последице осећале и наредних деценија, могуће је да су управо из тог разлога изабрана баш ова два светитеља (Лилић, 1994, стр. 87-90). Још једна од прича која припада фолклорној митологији, а доводи у везу ова два светитеља, је предање о Андону и Атанасу који се поистовећују са Антонијем и Атанасијем. Наиме, предање говори да су Андон и Атанас браћа близанци на које је пренета божанска моћ за обраду метала и да су њих двојица оснивачи ковачког заната и изумитељи клешта (Попова, 2013, стр 37-39). Из овог разлога се ова два светитеља често јављају као заштитници еснафа који се доводе у везу са обрадом гвожђа (Попова, 2013, стр. 33-37). Доступна документација не сведочи да је Живко имао неке везе са обрадом гвожђа, тако да је мало вероватно да је из тог разлога изабрао ова два светитеља. Живко се могао поистоветити са Светим мучеником Зиновием с обзиром да је светитељ своје богатство поделио како је пред смрт учинио и сам Живко. Попут Светог Зиновија и Свети Антоније је слично поступио са својом имовином, поделио ју је и поклонио, можда се на том нивоу Живко поистоветио са овим светитељима који су били његови хришћански узор. Свети Атанасије је био и заштитник бакала (Попова, 2013, стр. 135), па је могуће да је и у том својству представљен, будући да је Живко првенствено био трговац и имао неколико дућана које су касније наследиле његове ћерке. Један од представљених светитеља је могао бити и заштитник дома који је слављен као крсна слава, а будући да је прослављање Светог Архангела Михаила по-

знато по бројним свечарима, могуће да је он био заштитник дома Живка Антиног.⁸ Представљени светитељи су били изабрани од стране наручиоца као заштитници његовог дома и његове породице и пред њима су се могли молити сви укућани Живковог дома, укључујући и њега самог.

Живко Антин Свињар, угледни члан друштва и истакнути члан црквеног Синода у Пироту, активно је учествовао у процесима изградње и опремања храмова како у граду тако и у његовој околини. Тестамент који је за собом оставио сведочи о његовој свести да пре смрти треба правно да регулише поделу своје обимне имовине. Овај документ такође говори и у којој мери је био друштвено одговоран и дарежљив. Током живота поклањао је новац цркви, био је активни учесник подизања и опремања храмова, а пред крај живота је оставио своју имовину ћеркама, сестрићу, усвојеном сину, својој жени и фонду из ког ће се школовати мушка деца. Икона коју је за Живка Антиног Свињара израдио Никола Јованов Образописов говори о приватној побожности и молитвеној пракси појединца, као и о свести да је потребно завештати своје име ради трајне меморије у средини у којој је настала. На примеру Саборне цркве у Пироту јасно се осликава патронажни механизам и значај локалне заједнице и истакнутих појединаца у креирању визуелне културе XIX века. Ангажованост Живка Свињара потврђује учешће имућнијег слоја друштва у изградњи и опремању градских храмова и сведочи о важној улози појединих чланова православне хришћанске заједнице који на тај начин демонстрирају сопствене верске, социјалне и друштвено-политичке тежње које су додатно испољене након Танзиматских реформи. Реформе су довеле до стицања већих слобода међу немуслиманским становништвом што је резултирало масовном продукцијом визуелне културе.

⁸ Слава више пута поменутог Коце Стефановића је Аранђеловдан (Счетник на Никола Образописов, 1871-1893, стр. 10). Исту славу имали су и Аранђел Трнски и Фотије Станојевић (Станојевић, 1996, стр. 18).

ЛИТЕРАТУРА

- Ћирић, Ј. (1965). *Географија Пирота: аспект примењене географије. Део I*, Пирот, Слобода.
- Давидов, Д. (2004). *Светогорска графика*, Београд, Галерија Српске академије наука и уметности.
- Добрева, Л. (2006). За праволинейността на един възрожденски ексцентрик : Размисли върху юбилейната изложба на [възрожденския зограф] Никола Образописов. *Проблеми на изкуството : тримесечно списание за естетика, теория и критика на изкуството*, 34 (1), 53-59.
- Јовановић, Б. (1994). *Ризница пиротске баштине*, Пирот, Слобода.
- Јовановић, З. (2005). *Азбучник православне иконографије и градителства*, Београд, Музеј Српске православне цркве.
- Лазић, М. (2006). Ктитори и приложници у Српској култури XIX и почетком XX века. У А. Столић, Н. Макуљевић (прир.) (2006). *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку : од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата* (стр. 611-659). Београд, Clio.
- Лилић, Б. (1994). *Историја Пирота и околине. Део I*, Пирот, Хемикалс.
- Лилић, Б. (2008). *Из прошлости Српске православне цркве Југоисточне Србије*, Ниш, Епархија нишка.
- Makuljević, N. (2003). The „Zograph” Model of Orthodox Painting in Southeast Europe 1830-1870. *Balkanica*, 34, 385-405.
- Макуљевић, Н. (прир.) (2008). *Саборни храм Свете Тројице у Врању: 1858-2008*, Врање, Фонд „Свети Прохор Пчињски“ Православне епархије врањске.
- Марковић, В. (1925). Ктитори, њихове дужности и права. *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор*, 5, 100-124.
- Милошевић, Р. (2005). *Црквено задужбинарство код Срба : мотиви, обим, континуитет*, Смедерево, Храм Светог апостола Луке.
- Николић, И. (прир.) (1976). *Тефтер Нишавске митрополије : 1834-1872*, Пирот, Музеј Понишавља.
- Николић, И. (прир.) (1982а). *Пирот и срез нишавски: 1801-1918: грађа. Књ. 2, 1883-1893*, Пирот, Музеј Понишавља.
- Николић, И. (прир.) (1982б). *Пирот и срез нишавски: 1801-1918: грађа. Књ. 3, 1894-1918*, Пирот, Музеј Понишавља.
- *Обичаји народа српскога. Књ. I.* (1907). Београд, Српска краљевска академија.
- Образописов, Н. (1871-1893). *Счетник на Никола Образописов за периода 1871-1893 г.* [Ръкопис] Приступљено 10.10.2017. <http://digilib.nalis.bg/xmlui/handle/nls/22343/browse?type=subject&value=Образописов%2C+Никола+Иванов+1829-1915>

- Петева-Филова, Е. (1994). *Никола Образописов*, София, Издателство на Българската академия на науките.
- Попова, Е. (2013). *Еснафи и светци : светците - покровители на занаятите през Възраждането*, В. Търново, Унив. изд. „Св. св. Кирил и Методий“.
- Поповић, Ј. (1977). *Житија светих : [за октобар]*, Ваљево, Манастир Св. Ђелије.
- Поповић, Р. (1987). Мотив задужбинарства у средњовековној Србији. *Богословље*, 31 (1), 243-248.
- Ранчић, Ћ. (1936). *Под Старом планином : приповетке*, Београд, Зора.
- Савић, М. (2009). Код Српске круне. *Слобода*, 7. фебруар 2009, стр.16.
- Станојевић, Ф. (1996). *Пирот и пиротске прилике*, Пирот, Хемикалс.
- Тимотијевић, М. (1996а). *Српско барокно сликарство*, Нови Сад, Матица српска.
- Тимотијевић, М. (1996б). *Црква Светог Георгија у Темишвару*, Нови Сад, Матица српска.
- Василиев, А. (1965). *Български възрожденски майстори : Живописци, резбари, строители*, София, Наука и изкуство.
- Василиев, А. (1976). *Ерминии, технология и иконография*, София, Септември.
- Велкова, С. (2014). *Чувар дома и пламена : кућни иконостаси Пирота*, Пирот, Музеј Понишавља.
- Веселиновић, Р. (1963). Зашто су подизане задужбине? *Гласник Српске православне цркве*, 44, 278-283.
- Зебић, Т. (2018). *Престоне иконе иконостаса Саборне цркве у Пироту. Зографски кругови*. Београд, Центар за визуелну културу Балкана Филозофског Факултета Универзитета у Београду и Друштво историчара уметности и визуелне културе новог века (у штампи).
- Женарју, И. (2013). Патронажни механизам и градитељска пракса у XIX веку на територији Рашко-призренске епархије. *Научни скуп Културно наслеђе Косова и Метохије: историјске тековине Србије на Косову и Метохији и изазови будућности. Зборник 2* (стр. 519-534). Београд, Канцеларија за Косово и Метохију Владе Републике Србије; Косовска Митровица, Универзитет у Приштини, Филозофски факултет у Приштини.

Примљено/ Received on 02. 03. 2018.
Ревидирано/ Revised on 18. 07. 2018.
Прихваћено/ Accepted on 28. 07. 2018.